

ERDÉLY A GEPIDÁK KORÁBAN

Eredmények és perspektívák

DOBOS ALPÁR

Az írott források alapján az Erdélyi-medence a 454–567/568 közötti időszakban a Gepida Királyság része volt. A korszakra keltezhető régészeti leletek kutatása már a 19. század végén elkezdődött, azonban az értelmezés során mindmáig elsősorban a kronológiai és etnikai kérdésekre helyeződött a hangsúly. Jelen tanulmány nem szintézis igényű, inkább azokra a területekre és kérdésekre szeretné felhívni a figyelmet, amelyeknek eddig kevesebb figyelmet szentelt a kutatás. Az újabb régészeti feltárások függvényében a gepida korra jellemző, úgynevezett soros temetők elterjedési területe az Erdélyi-medencében újraértékelésre szorul. Teljes képet azonban csak azután alkothatunk majd, hogy a szóban forgó ásatások eredményei közlésre kerülnek. Emellett szeretnék felhívni a figyelmet a kutatás olyan elhanyagolt területeire, mint a társadalmi szempontú elemzések, a sírbolygatás jelenségének behatóbb tanulmányozása, valamint a temető- és település kutatás eredményeinek az összevetése. Sajnos az ilyen jellegű kutatásokat nagymértékben hátráltatja, hogy számos fontos és pótolhatatlan információ hiányzik, ezért részletesebb elemzésekre csak új, szakszerűen elvégzett feltárások után kerülhet sor.

A KORAI GEPIDÁK ÉS BETELEPÜLÉSÜK ERDÉLYBE

„...a gepidák erővel jogot formáltak a hunok szálláshelyeire, s mint győztesek egész Dacia földjét birtokukba vették...” – írja Jordanes a nedaoi csata következményei kapcsán.¹ A 454-ben lezajlott csata politikai szempontból a Kárpát-medence teljes átalakulását hozta. A gepidák királya, Ardarich által vezetett, elsősorban germán törzsekből álló katonai szövetség győzelmet aratott Attila fiai felett, és ez a győzelem egyben a Hun Birodalom végét jelentette. A Kárpát-medence keleti felében a gepidák vették át a hatalmat. Az erdélyi gepidákkal kapcsolatosan a gót történetíró fenti passzusa az egyik leggyakrabban idézett forráshely. Ez alapján úgy tűnik, hogy a gepidák közvetlenül az 5. század közepe után települtek be az Erdélyi-medencébe. Természetesen ez a történeti adat nagymértékben befolyásolta a régészeti kutatás eredményeinek értelmezését, elsősorban az egyes leletek etnikai besorolását, ugyanis legtöbb esetben csak az 5. század közepe utánra keltezhető leleteket kötötték a gepidákhoz.

Bár írott forrásokkal is rendelkezünk róla, a gepidák megjelenése és betelepülése Erdélybe és általában a Kárpát-medencébe egy olyan folyamat, amelyet máig nem lát tisztán a kutatás, és amelynek értelmezése számos ellentmondással bír. Ez a tény két fő problémának tulajdonítható:

1. A történeti és a régészeti adatokat nem sikerült összeegyeztetni. Az írott források már a 3. század végén említik a gepidákat a Kárpát-medence környékén, bár mindmáig vitatott, hogy pontosan hol helyezkedett el ez a korai szállásterület. Ugyanakkor a régészeti leletanyagban belül nem különíthető el egyértelműen egy olyan csoport, amely a korai gepidákhoz lenne köthető.² Minden olyan törekvés, amely arra irányult, hogy feloldja ezt az ellentmondást, ún. „körérvélshez” vezetett, azaz a régészeti leleteket az írott források adatainak függvényében próbálták értelmezni, és viszont.

¹ Jordanes: *Getica*, L, 264 (Jordanes: *Getica. A gótok eredete és tettei*, közreadja Kiss Magdolna) (Budapest: L'Harmattan, 2005), 95.

² Bierbrauer, Volker: Gepiden im 5. Jahrhundert. Eine Spurensuche. In: *Miscellanea romano-barbarica. In honorem septagenarii magistri Ion Ioniță oblata*, eds. Mihailescu-Bîrliba, Virgil – Hriban, Cătălin – Munteanu, Lucian (București: Editura Academiei Române, 2006), 167–216.

2. Az utóbbi két évtizedben a régész szakma erősen vitatja a régészeti leletanyag etnikai értelmezésének lehetőségeit. A probléma a régészetelméleti kutatások egyik központi témájává vált, de a kérdés kapcsán továbbra sem létezik konszenzus a szakirodalomban.³

Régészeti szemszögből vizsgálva egyértelmű, hogy a gepida szállásterülethez tartozó régiókban – a Tisza-vidéken, az Erdélyi-medencében és a Szerémségben – feltárt, a hun kort közvetlenül követő periódusra keltezhető leletek (a közép-európai kronológiában D3 fázis) szervesen beleilleszkednek az ún. Közép-Duna-vidéki kultúrkörbe.⁴ Ezen leletek etnikai értelmezése alapjául azonban csupán földrajzi elhelyezkedésük szolgált, ugyanis pusztán a régészet által használt módszerek segítségével nem lehet csoportokat elkülöníteni. Az 5. század végére az Erdélyi-medencében is megjelennek az ún. soros temetők,⁵ amelyek jelenléte az európai meroving kultúrkörhöz kapcsolja a térséget. Az idők során ezeket a leleteket elsősorban etnikai szempontból értelmezték és általában a gepidákhoz kötötték, ugyanakkor a kutatás továbbra is adós marad a soros temetők mint új régészeti jelenség kialakulási körülményeinek elemzésével. A temetőtípus nyugat-európai eredetű,⁶ innen terjedt el a meroving kori Európa többi részén. Egyelőre a kutatásnak még nem sikerült szorosabban meghatározni, hogy az erdélyi soros temetők az 5. század második felén belül pontosan mikor alakultak ki és milyen folyamatok játszódtak le ebben az átalakulásban. Szintén nyitott kérdés marad, hogy a korábbi, nem gepida közösségeknek (például szarmaták, hunok, más germán népcsoportok) milyen szerep jutott a soros temetők kialakulási folyamatában.

A GEPIDA KORI HATALMI KÖZPONT ERDÉLYBEN

Elterjedt vélemény, hogy Erdélyben a korai gepida hatalmi központ a Kis-Szamos völgyében, azon belül a római *Napoca* romjai környékén alakult ki, illetve hogy ez a terület volt az, amelyet elsőként betelepítettek a gepidák, akik a Meszes kapun keresztül nyomultak be az Erdélyi-medencébe.⁷ Ennek a hatalmi központnak a létezését az apahidai sírok, valamint a szamosfalvi kincslelet bizonyítják, függetlenül attól, hogy ezekkel

³ Természetesen itt nem térhetünk ki a probléma részletes tárgyalására, így csak néhány összefoglaló jellegű művet említünk, amelyek más-más nézőpontot képviselnek: Jones, Siân: *The Archaeology of Ethnicity. Constructing identities in the past and present* (London – New York: Routledge, 1997); Brather, Sebastian: *Ethnische Interpretationen in der frühgeschichtlichen Archäologie* (Berlin – New York: de Gruyter, 2004); Bierbrauer, Volker: Zur ethnischen Interpretation in der frühgeschichtlichen Archäologie. In: *Die Suche nach den Ursprüngen. Von der Bedeutung des frühen Mittelalters*, Hrsg. Pohl, Walter (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2004), 45–84; Siegmund, Frank: Ethnische und kulturelle Gruppen im frühen Mittelalter aus archäologischer Sicht. In: *Kulturraum und Territorialität: Archäologische Theorien, Methoden und Fallbeispiele. Kolloquium des DFG-SPP 1171, Esslingen 17.–18. Januar 2007*, Hrsg. Krause, Dirk – Nakoinz, Oliver (Rahden/Westf.: Verlag Marie Leidorf, 2009), 143–157; Curta, Florin: Medieval Archaeology and Ethnicity: Where are We? *History Compass* 9/7 (2011), 537–548; Halsall, Guy: Ethnicity and early medieval cemeteries. *Arqueología y Territorio Medieval* 18 (2011), 15–27.

⁴ Összefoglalóan Tejral, Jaroslav: Zur Unterscheidung des vorlangobardischen und elbgermanisch-langobardischen Nachlasses. In: *Die Langobarden. Herrschaft und Identität*, Hrsg. Pohl, Walter – Erhart, Peter (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2005), 104–137; Tejral, Jaroslav: Cultural or Ethnic Changes? Continuity and Discontinuity on the Middle Danube ca A.D. 500. In: *The Pontic-Danubian Realm in the Period of the Great Migration*, eds. Ivanišević, Vujadin – Kazanski, Michel (Paris – Beograd, 2012), 115–188.

⁵ Általános jellemzőikhez és a megnevezés eredetéhez lásd Ament, Hermann: Reihengräberfriedhöfe. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 24 (2003), 362–365.

⁶ Eredetükről és létrejöttük körülményeiről különböző hipotézisek alakultak ki annak függvényében, hogy az egyes kutatók az etnikai vagy a társadalmi nézőpontot részesítették előnyben: Werner, Joachim: Zur Entstehung der Reihengräberzivilisation. *Archaeologia Geographica* 1 (1950), 23–32; Halsall, Guy: The origins of the Reihengräberzivilisation: forty years on. In: *Fifth-century Gaul: a crisis of identity?*, eds. Drinkwater, John – Elton, Hugh (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), 196–363; Fehr, Hubert: Germanische Einwanderung oder kulturelle Neuorientierung? Zu den Anfängen des Reihengräberhorizontes. In: *Zwischen Spätantike und Frühmittelalter. Archäologie des 4. bis 7. Jahrhundert im Westen*, Hrsg. Brather, Sebastian (Berlin – New York: de Gruyter, 2008), 67–102.

⁷ Horedt, Kurt: *Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens* (Bukarest: Wissenschaftlicher Verlag, 1958), 80–81; Bóna István: Daciától Erdőlvéig. In: *Erdély története*, I. kötet, főszerk. Köpeczi Béla (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986), 143–146.

kapcsolatban számos etnikai értelmezés felmerült.⁸ Bár sajnos mindkét apahidai sír melléklete csak részleteiben ismert, az ezekből származó presztízstárgyak (bizánci arany fibula, arany név- és pecsétgyűrű, ékkőberakásos aranytárgyak stb.) minden kétséget kizáróan nagyon magas rangú személyekre utalnak. Ez a két sír, illetve a hasonló stílusú tárgyakból álló szamosfalvi kincslet egyértelműen a korabeli európai elithez köthető. Az általánosan elfogadott nézet szerint az 5. század második felében kialakuló Kis-Szamos-völgyi településterülethez néhány kis sírszámú temető kapcsolható, viszont a 6. századra az erdélyi gepida központ áttevődik a Maros völgyébe, ahol ebből a periódusból több, nagyobb sírszámú temető ismert.⁹ Ez a feltételezés az új kutatások alapján azonban újraértelmezésre szorul két okból is. A kis sírszámú temetőkkel kapcsolatban a kutatás abba a módszertani hibába esett, hogy nem vette figyelembe, hogy egyetlen esetben sem történt teljes temetőfeltárás. Így az esetek többségében valószínűsíthető, hogy nagyobb temetőkkel állunk szemben, amelyekből csak néhány sír került feltárássra. Az új, Kolozsvár környéki mentőásatások során beazonosított, bár még közöletlen temetők (Magyarfenes,¹⁰ Szászfenes-Polus Center¹¹) szintén azt mutatják, hogy a Kis-Szamos völgye nem veszítette el a jelentőségét a 6. század első felében. Ennek a feltételezésnek az sem mond ellent, hogy ebből a periódusból nem ismertek olyan gazdagságú sírok, mint a két apahidai, figyelembe véve, hogy ilyen temetkezések sem a Maros völgyében, sem a Tisza-vidéken nem fordulnak elő a 6. században. Véleményünk szerint ez inkább társadalmi átalakulással, vagy a társadalmi elit temetkezési reprezentációjában bekövetkezett változásokkal magyarázható, mintsem azzal, hogy az erdélyi hatalmi központ áthelyeződött volna a Maros vidékére.

GEPIDA ÉS KORA AVAR KORI SOROS TEMETŐK ERDÉLYBEN

Mint említettük, a gepida kor egyik jellegzetes régészeti jelenségei az ún. soros temetők, melyek már az 5. század második felében kialakulnak. Legfontosabb jellemzői, hogy a sírok többé-kevésbé sorokba rendezve helyezkednek el, a sírokat nyugat-kelet irányba tájolták, valamint hogy a sírokba mellékleteket helyeztek.

Ha a Gepida Királyság korára keltezhető soros temetők elterjedését vizsgáljuk az Erdélyi-medencében (1. kép), azt látjuk, hogy – természetesen nem meglepő módon – ezek elsősorban a nagyobb folyók, illetve ezek mellékfolyóinak völgyeiben helyezkednek el. A jövőbeli kutatás egyik feladata, hogy ezt a leletanyagot ne csak egységében, hanem az egyes mikrorégiókat külön-külön tekintve is vizsgálja. A Kis-Szamos völgyén kívül jelentős sűrűsödés figyelhető meg a már említett Maros, valamint a Nagy-Küküllő völgyében, ugyanakkor kisebb mennyiségben Erdély észak-keleti részéről, a Nagy-Szamos vidékéről is ismertek leletek. Ezzel szemben a délnyugati és a délkeleti régiók egyelőre üres foltot képviselnek, ami aligha írható a kutatás hiányosságának számlájára. Még nem teljesen tisztázott, hogy ezekre a területekre miért nem terjedt ki a soros temetők horizontja.

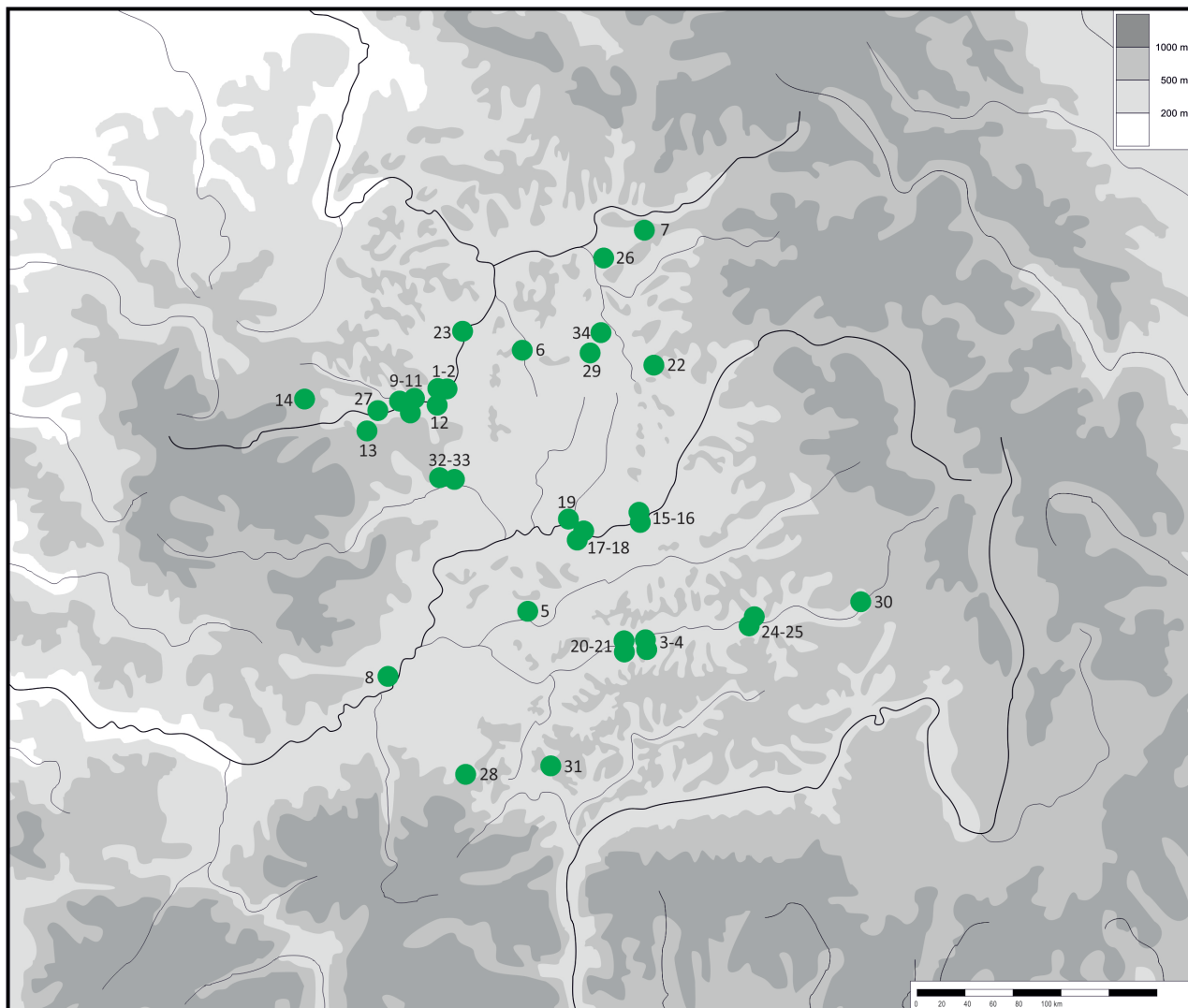
Az erdélyi soros temetők jelensége nem szűnik meg a Gepida Királyság bukásával, hanem belenyúlik a kora avar korba. Ennek a temetőcsoportnak a kronológiai és etnikai értelmezése számos vitát váltott

⁸ Osztrogót: Horedt, Kurt – Protase, Dumitru: Das zweite Fürstengrab von Apahida (Siebenbürgen). *Germania* 50 (1972), 216–220; gepida: Bóna István: Daciától Erdőelvéig. In: *Erdély története*, I. kötet, főszerk. Köpeczi Béla (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986), 147–148. A fentieken kívül az alán értelmezés lehetősége is felmerült: Horedt, Kurt: *Siebenbürgen im Frühmittelalter* (Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH, 1986), 21.

⁹ Horedt, Kurt: *Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens* (Bukarest: Wissenschaftlicher Verlag, 1958), 83; Csallány, Dezső: *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken (454–568 u. Z.)* (Budapest: Verlag der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, 1961), 313.

¹⁰ Stanciu, Ioan et alii: Vlaha, com. Săvădisla, jud. Cluj. Punct: Pad (Autostrada Braşov-Borş, tronson 2B, km. 43+000-44+000). In: *Cronica Cercetărilor Arheologice din România, Campania 2006* (<http://cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2007/cd/index.htm>)

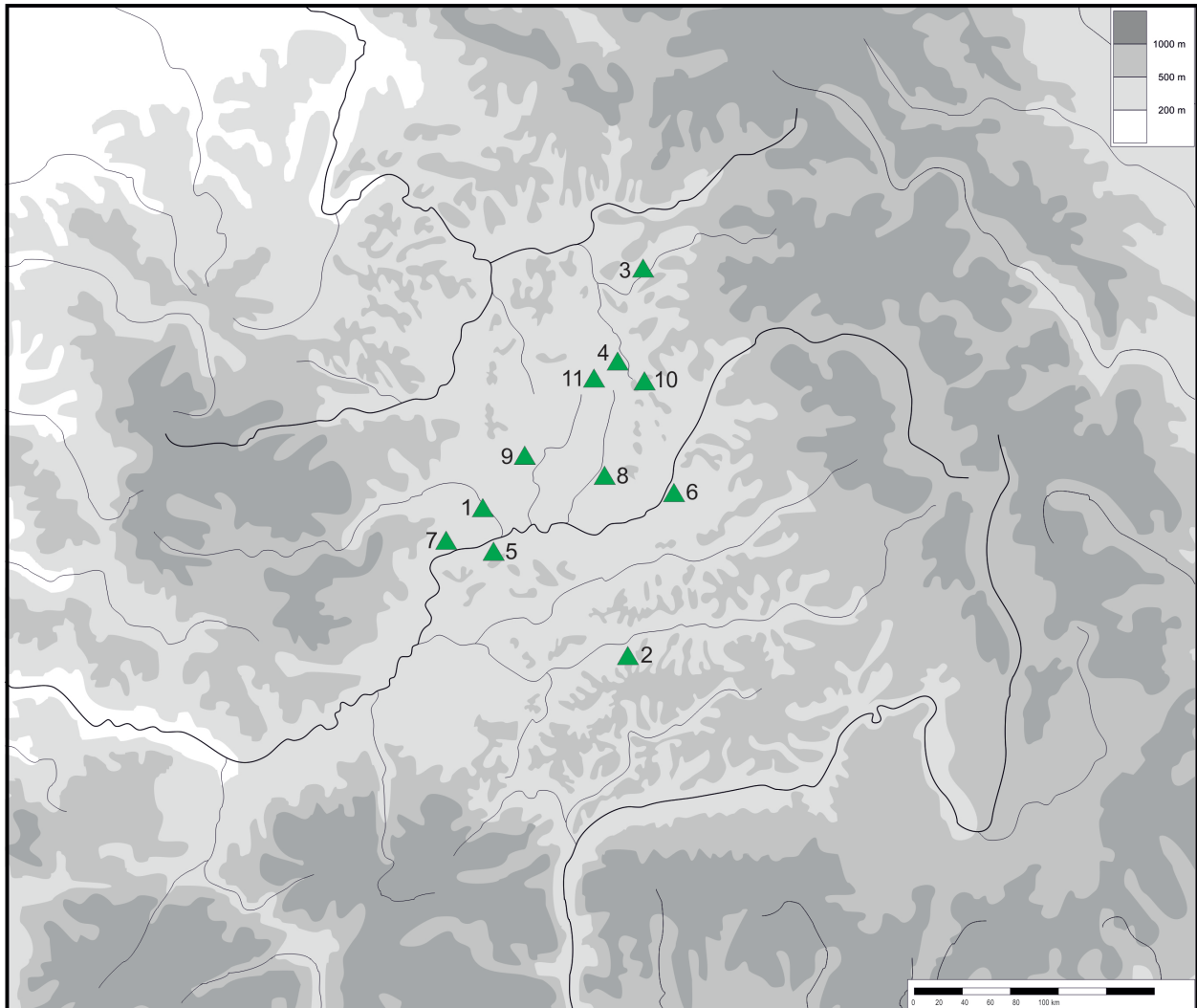
¹¹ Rotea, Mihai et alii: Floreşti – Polus Center. Preliminary observations. *Acta Musei Napocensis* 43–44/1 (2006–2007 [2008]), 59–64; Ferencz, Szabolcs – Nagy, Szabolcs – Lăzărescu, Vlad-Andrei: Necropola din secolul al VI-lea p. Chr / The sixth century A.D. necropolis. In: *Cercetări arheologice preventive la Floreşti–Polus Center, jud. Cluj (2007) / Rescue excavations at Floreşti–Polus Center, Cluj County (2007)*, eds. Mustăţă, Silvia – Gogâltan, Florin – Cociş, Sorin – Ursuţiu, Adrian (Cluj-Napoca: Editura Mega, 2009), 419–474.

1. kép: Gepida kori temetők és sírleletek az Erdélyi-medencében (az alaptérképet készítette Daniel Spânu):
 1–2. Apahida (Apahida, Kolozs megye); 3. Baráthely – 2. temető széle (Bratei, Szeben m.); 4. Baráthely – 3. temető széle; 5. Betlenszentmiklós (Sânmiclăuș, Fehér m.); 6. Cege (Țaga, Kolozs m.); 7. Csépán (Cepari, Beszterce-Naszód m.); 8. Gyulafehérvár (Alba Iulia, Fehér m.); 9. Kolozsvár – C. Coposu utca (Cluj-Napoca, Kolozs m.); 10. Kolozsvár – Memorandumului utca; 11. Kolozsvár – Kardosfalva (Cluj-Cordoș, Kolozs m.); 12. Kolozsvár – Szamosfalva (Cluj-Someșeni, Kolozs m.); 13. Magyarfenes (Vlaha, Kolozs m.); 14. Magyarapus (Căpușu Mare, Kolozs m.); 15. Malomfalva – Podei (Morești, Maros m.); 16. Malomfalva – Hulă; 17. Maroscsapó – Gârle (Cipău, Maros m.); 18. Maroscsapó – Hízallda; 19. Maroslekenca (Lechința de Mureș, Maros m.); 20. Medgyes – Dumbravă (Mediaș, Szeben m.); 21. Medgyes – Teba; 22. Mezőakna (Ocnița, Beszterce-Naszód m.); 23. Nagyiklód (Iclod, Kolozs m.); 24. Segesvár – Bajendorf (Sighișoara, Maros m.); 25. Segesvár – Hertes; 26. Somkerék (Șintereag, Beszterce-Naszód m.); 27. Szászfenes (Florești, Kolozs m.); 28. Szászszerdahely (Miercurea Sibiului, Szeben m.); 29. Szászújös (Fântânele, Beszterce-Naszód m.); 30. Székelykeresztúr (Cristuru Secuiesc, Hargita m.); 31. Szelindek (Slimnic, Szeben m.); 32. Torda – Castrum (Turda, Kolozs m.); 33. Torda – Râtul Sânmihăienilor; 34. Vermes (Vermeș, Beszterce-Naszód m.)

ki a kutatásban.¹² Két fő elmélet alakult ki ezzel kapcsolatban: az egyik a gepida és avar kori temetők közötti különbségeket hangsúlyozta, míg a másik a hasonlóságokra épült. Ennek értelmében, az egyik elmélet szerint a gepida és avar kori soros temetők között nincsen kontinuitás, az előbbieket gepidaként értelmezhetők és megszűntek az avar honfoglalás pillanatában, míg az utóbbiak kizárólag a 7. századra

¹² A kutatástörténethez lásd Dobos Alpár: Gepidák vagy avarok? Az erdélyi kora avar kori soros temetők kutatásának kérdéseiről. *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiséggyűjteményéből*, Új Sorozat 6–7 (16–17) (2011–2012 [2013]), 93–98.

2. kép: Kora avar kori soros temetők az Erdélyi-medencében (az alaptérképet készítette Daniel Spânu):
 1. Aranyoslóna (Luna, Kolozs m.); 2. Baráthely – 3. temető (Bratei, Szeben m.); 3. Beszterce (Bistrița, Beszterce-Naszód m.); 4. Galac (Galații Bistriței, Beszterce-Naszód m.); 5. Marosnagylak (Noșlac, Fehér m.);
 6. Marosvásárhely (Târgu Mureș, Maros m.); 7. Marosveresmart (Unirea-Vereșmort, Fehér m.); 8. Mezőbánd (Band, Bandu de Câmpie, Maros m.); 9. Mezőceked (Valea Largă, Maros m.); 10. Mezőerked (Archiud, Beszterce-Naszód m.);
 11. Szászújós (Fântânele, Beszterce-Naszód m.)

keltezhető és egy betelepített „késő germán” népességhez köthető.¹³ Ezzel szemben a másik elmélet hívei a két csoport közötti kontinuitást hangsúlyozták és az avar kori temetőket késő gepidaként értelmezték.¹⁴ Kronológiai szempontból a leletanyag alapján mára egyértelmű, hogy a soros temetők késői csoportja már a 6. században elkezdődött, azonban egyelőre egyik lelőhely esetében sem igazolható teljes biztonsággal, hogy visszanyúlna a gepida korszakra.¹⁵

A késői soros temetők esetében is érdemes figyelmet fordítani a regionális különbségekre, illetve ezek elterjedési területét (2. kép) összehasonlítani a korábbi periódussal. Egy ilyen összehasonlítás esetén rögtön

¹³ Horedt, Kurt: Der östliche Reihengräberkreis in Siebenbürgen. *Dacia N.S.* 21 (1977), 261–265; Horedt, Kurt: Das Fortleben der Gepiden in der frühen Awarenzeit. *Germania* 63 (1985), 168.

¹⁴ Bóna, István: Gepiden in Siebenbürgen – Gepiden an der Theiß (Probleme der Forschungsmethode und Fundinterpretation). *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 31 (1979), 37–50; Harhoiu, Radu: Quellenlage und Forschungsstand der Frühgeschichte Siebenbürgens im 6.–7. Jahrhundert. *Dacia N.S.* 43–45 (1999–2001), 127–130, 145; Harhoiu, Radu: Where Did All the Gepids Go? A Sixth- to Seventh-century Cemetery in Bratei (Romania). In: *Neglected Barbarians*, ed. Curta, Florin (Turnhout: Brepols, 2010), 209–244.

¹⁵ Dobos Alpár: Gepidák vagy avarok? Az erdélyi kora avar kori soros temetők kutatásának kérdéseiről. *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából*, Új Sorozat 6–7 (16–17) (2011–2012 [2013]), 100–101.

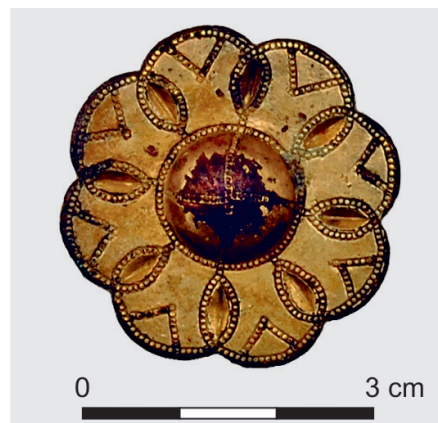

4. kép: Háromrészes övgarnitúra a marosnagyilaki 17. sírból (a szerző felvétele)

3. kép: Kengyelfibulák a malomfalvi 42. sírból (a szerző felvétele)

feltűnik, hogy egyrészt a soros temetők elterjedési területe visszaszorul a kora avar korban, másrészt a Maros középső folyásának vidékén és a Mezőségen továbbra is viszonylag magas a lelőhelyek száma. Ugyanakkor a Nagy-Küküllő völgyében egyelőre egyetlen temető (Baráthely) ismert, ezzel szemben az Erdélyi-medence északkeleti része jelentősebb szerephez jutott ebben az időszakban, a Kis-Szamos völgyéből pedig egyetlen lelőhelyet sem ismerünk. Egyelőre nem teljesen tisztázott, hogy miért következett be egy ilyen éles kulturális törés ebben a régióban, illetve, hogy ez a jelenség mennyiben magyarázható azzal, hogy a gepidák elköltöztek volna a térségből.

A kora avar kori soros temetők leletanyaga tekintetében is felfigyelhetünk regionális különbségekre. Az összes temetőben jelen vannak a korabeli Nyugat- és Közép-Európából ismert „meroving” tárgytipusok, valamint a helyi, gepida kori gyökerekre visszavezethető leletek. Egyes temetők késői fázisában azonban olyan elemek is jelentkeznek, amelyek a fent említett két kultúrkörre nem jellemzők, viszont a kora avar kori Kárpát-medence tipikus jelenségei (lovastemetkezések, lószerszámok, különböző viseleti tárgyak és ékszerek, fegyverek stb.). Ezek az elemek rendszerint a temetők késői fázisában jelentkeznek (3–4. kép) és a kutatás során általában egy újonnan beköltöző, „lovas” népeességhez kötötték őket (avarok, kutrigurok, bolgárok). Más vélemény szerint ezek a sírok szintén a késői gepidákhoz köthetők, akik egy akkulturációs folyamaton mentek keresztül, úgymond „elavarosodtak”.¹⁶ Fontos megjegyezni, hogy az ilyen jellegű leletek szinte teljesen hiányoznak az északkeleti temetőkből. Az okok felderítése további kutatást igényel. Egy lehetséges magyarázat ezen temetők perifériális elhelyezkedése lehet a korabeli központokhoz képest, főleg ha figyelembe vesszük, hogy az említett soros temetőkön kívül más avar kori lelet nem ismert a régióból. A leletanyag alapján a baráthelyi temető is mutat bizonyos sajátosságokat, a fent említett, „meroving” jellegű elemek

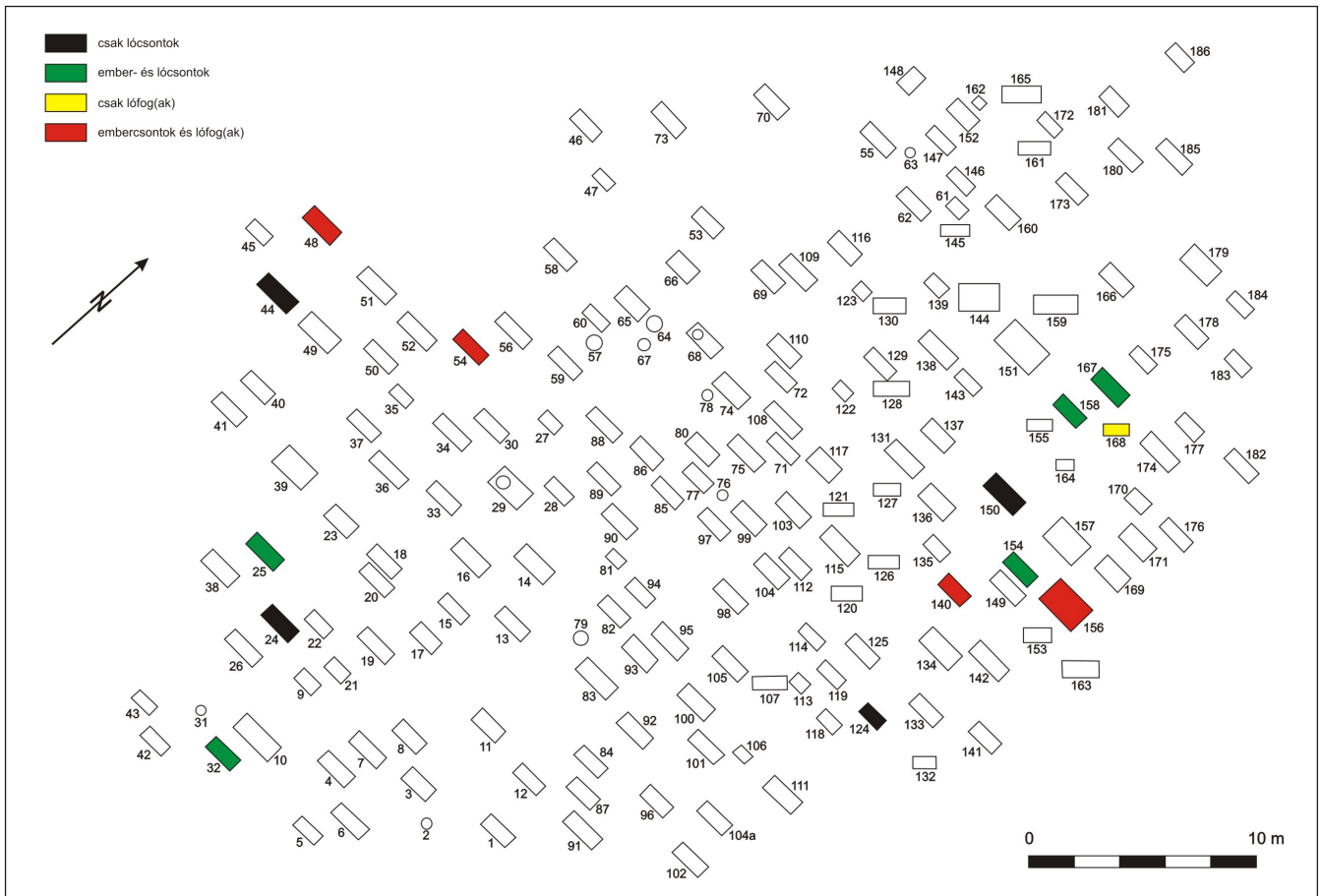

5. kép: Korongfibula a marosnagyilaki 114. sírból (a szerző felvétele)

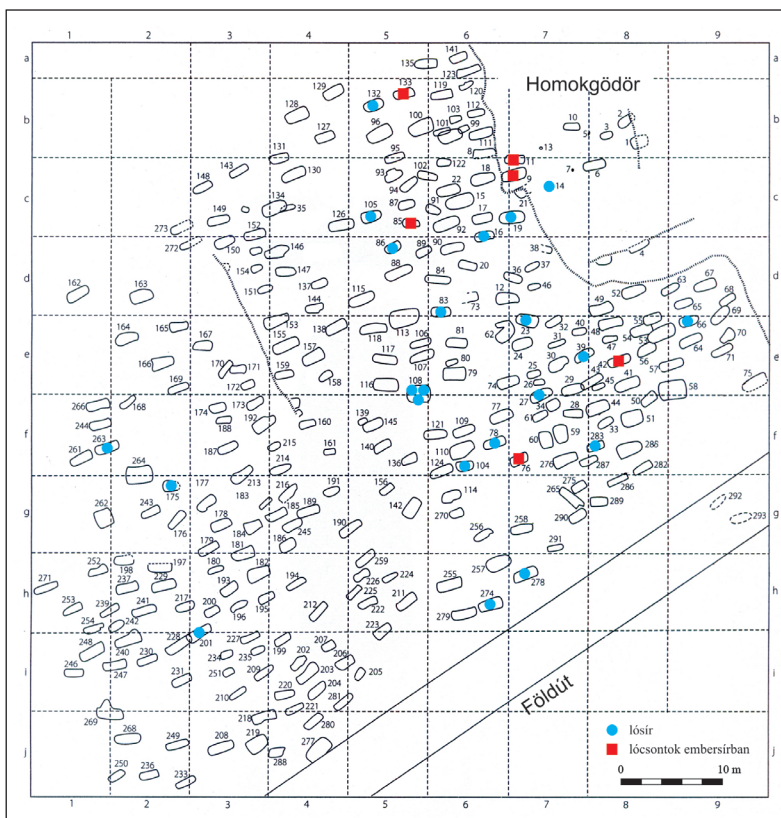

6. kép: Pecsételt díszű kerámia edény a mezőbándi 180. sírból (a szerző felvétele)

¹⁶ Ez az elmélet Radu Harhoiu nevéhez fűződik (lásd 14. jegyzet).

7. kép: A lovastemetkezések elterjedése a mezöbándi temetőben (átrajzolva Kovács István: A mezöbándi ásátások. Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából 4 (1913), 2. kép nyomán)

8. kép: A lovastemetkezések elterjedése a baráthelyi 3. temetőben (átrajzolva Bârzú, Ligia: Ein gepidisches Denkmal aus Siebenbürgen. Das Gräberfeld von Bratei (Cluj-Napoca: Accent, 2010), Verbreitungskarte 2 nyomán)

mellett magas számban vannak jelen a bizánci importtárgyak. Ezek elsősorban AI-Duna-vidéki típusokba tartoznak, ezért valószínűleg azt tanúsítják, hogy a baráthelyi közösség valamiféle kapcsolatban állt az ottani erődítményekkel és hátországukkal.

Az erdélyi soros temetők kutatását kevésbé jellemezték ezidáig a társadalmi szempontú elemzések. Azon kevés esetben, mikor foglalkoztak ezzel a problémával, szorosán összekapcsolták az etnikai kérdéskörrel.¹⁷ A közelmúlt kutatásai kimutatták, hogy az európai meroving kultúrkör temetőiben az elhunyt neme és kora jelentősen befolyásolta a temetkezés módját és a sírmellékletek kiválasztását.¹⁸ Ilyen jellegű elemzésekre az erdélyi leletanyag esetében nem került sor.¹⁹ A nagymértékű sírbolygatásnak, illetve az antropológiai vizsgálatok hiányának következtében ez egyelőre nem is lehetséges. Ehhez újonnan feltárt, jól dokumentált és interdiszciplinárisan kutató temetőkre lenne szükség.

A ma ismert temetők nagy része utólagos bolygatás áldozatává vált. A romániai régészet ezidáig nem elemezte ezt a jelenséget annak ellenére, hogy a nemzetközi kutatásban a sírbolygatás vizsgálatának már több évtizedes hagyománya van.²⁰ Mivel azonban az erdélyi ásatások jelentős része hiányosan dokumentált, egy ilyen jellegű elemzés elvégzése egyelőre komoly nehézségekbe ütközne. A sírbolygatás jelenségének a vizsgálata értékes információkkal szolgálhatna a bolygatás időpontjáról, a használt módszerekről, valamint – közvetetten – az elkövetőkről. Bár a sírokból származó leletek tipológiai és kronológiai elemzésére többnyire sor került, ezek technikai aspektusait kutató természettudományos vizsgálatokat egyáltalán nem végeztek, pedig ezek nagymértékben hozzájárulnának a korszak kézművességének és technikai tudásának feltérképezéséhez.

GEPIDA KORI TELEPEK

Végezetül szót kell ejtenünk a soros temetőkkel egykorú telepek kutatásának helyzetéről. Bár számos lelőhely ismert,²¹ a leletkörülmények sok esetben bizonytalanok, így a telepkutatás a temetőkével szemben lemaradásokat mutat. Sajnálatos módon – a temetőkhez hasonlóan – a telepek döntő többsége is csak részlegesen került feltárássra. Egy másik fontos hátráltató tényező, hogy csak nagyon kevés olyan lelőhely ismert, ahol a települést és az ehhez tartozó temetőt is sikerült beazonosítani. Ezeknek a hiányosságoknak a pótlása után nyílik majd lehetőség a temetők és települések együttes vizsgálatára. További izgalmas irány a jövőbeni kutatás számára, hogy a korszak településrendszerének kialakítása során hogyan használták fel a római kori infrastruktúra maradványait. Valószínűleg nem véletlen, hogy a fontos római városok (*Napoca*/Kolozsvár, *Potaissa*/Torda, *Apulum*/Gyulafehérvár) területéről és környékéről ismerünk 6–7. századi leleteket.

¹⁷ Például: Bakó Géza: A mezőbándi temető népének és anyagi kultúrájának eredetéről. *Archaeologiai Értesítő* 87 (1960), 22–31; Horedt, Kurt: Das Fortleben der Gepiden in der frühen Awarenzeit. *Germania* 63 (1985), 164–168.

¹⁸ Brather, Sebastian: Alter und Geschlecht zur Merowingerzeit. Soziale Strukturen und frühmittelalterliche Reihengräberfelder. In: *Alter und Geschlecht in ur- und frühgeschichtlichen Gesellschaften. Tagung Bamberg 20.–21. Februar 2004*, Hrsg. Müller, Johannes (Bonn: Verlag Dr. Rudolf Habelt GmbH, 2005), 157–178 (további irodalommal).

¹⁹ A Tisza-vidéki fegyveres sírok elemzését lásd Kiss P. Attila: „Nem a hadnak sokasága...” Megjegyzések a Tisza-vidéki gepida fegyveres réteg összetételéhez. In: *Középkortörténeti tanulmányok 7. A VII. Medievisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2011. június 1–3.) előadásai*, szerk. Kiss P. Attila – Piti Ferenc – Szabados György (Szeged: Szegedi Középkorász Műhely, 2012), 145–148.

²⁰ Összefoglalóan Aspöck, Edeltraud: Graböffnungen im Frühmittelalter und das Fallbeispiel der langobardenzeitlichen Gräber von Brunn am Gebirge, Flur Wolfholz, Niederösterreich. *Archaeologia Austriaca* 87 (2003), 225–264 (a korábbi irodalommal).

²¹ A településekhez lásd Rustoiu, Gabriel T.: Habitatul în Transilvania în a doua jumătate a secolului al V-lea și prima jumătate a secolului al VI-lea. In: *Relații interetnice în Transilvania (secolele VI–XIII)*, coord. Pinter, Karl Zeno – Țiplic, Ioan Marian – Țiplic, Maria Emilia (București: Editura Economică, 2005), 39–83.

AJÁNLOTT IRODALOM

BÓNA ISTVÁN

Erdélyi gepidák – Tisza-menti gepidák (Régészeti kutatás-módszertani és leletértelmezési problémák). *A Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai és Történettudományok Osztályának Közleményei* 27 (1978)/1–3, 123–170.

BÓNA ISTVÁN

Daciától Erdőelvéig. A népvándorlás kora Erdélyben (271–896). In: *Erdély története*, I. kötet, főszerk. Köpeczi Béla, 107–234. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986.

DOBOS, ALPÁR

The Reihengräberfelder in Transylvania after 100 Years of Archaeological Research. *Acta Archaeologica Carpathica* 46 (2011), 171–206.

HARHOIU, RADU

Quellenlage und Forschungsstand der Frühgeschichte Siebenbürgens im 6.–7. Jahrhundert. *Dacia N.S.* 43–45 (1999–2001), 97–158.

HORED, KURT

Siebenbürgen im Frühmittelalter. Bonn: Dr. Rudolf Habelt GMBH, 1986.